

10. "פרא אדם" לחיוב

על כל הדברים החיוביים הללו אודות ישמעאל, מאפיל הפסוק המתאר את אופיו של ישמעאל:

"והוא יהיה פרא אדם, ידו בכל ויד כל בו, ועל פני כל אחיו ישכון".

(בראשית ט"ז, יב)

אנו רגילים לתת לפסוק זה משמעות שלילית, מן הסתם בהשפעת האירועים היומיומיים, וכפי שמוסרים בשם ה"חפץ חיים" זצוק"ל שמהותו היא פרא, והתואר הנלווה הוא אדם¹⁰, אך הראשונים פירשו פס' זה בכיוון אחר לגמרי.

בספר "פענח רזא" ובפרוש ר"י מוינה כתבו ש"פרא" פירושו - הולך מדבריות, כלומר: סוחר ישמעאלי. וא"כ הביטוי "ידו בכל ויד כל בו" יתפרש לצורך מסחר, לקנות ולמכור, שולח ידו בסחורות. וכך כתב בחזקוני:

"פרא אדם - תגר הולך עם סחורתו עד למרחוק".

(חזקוני, שם)

אם נסגל לעצמנו את קו המחשבה המסננת, נבין שהתואר הזה איננו שלילי כל כך, שהרי הפרא הוא חיה דומה לחמור, וגם יששכר נמשל לחמור, ואנו מפרשים זאת באופן החיובי, שהמשל מתמקד בתכונה החיובית של החמור, הנוטה לסבול ולהטות שכמו למשא, וכמותו יששכר נושא בעולה של תורה. וכיו"ב נאמר בישמעאל, הוא פרא מבחינה זו שהוא חפשי כמו בפסוק "עיר פרא אדם יולד"¹¹, או "מי שלח פרא חפשי"¹², והחפשיות שלו מתבטאת בכך שלא ימשול בו שום אדם, וכנ"ל מהילקוט שמעוני¹³.

עקידת ישמעאל

למרות עשרת הדברים המצביעים על שבחו של ישמעאל, דומה שיצחק קנה מעמד בכיר על ישמעאל בשעה אחת, והיא שעת העקידה. הרי אנו אוכלים את שכרה של עקידה זו עד היום ומזכירים אותה בתפילה בכל יום, ובפרט בתפילות הימים הנוראים.

על היתרון שמקנה העקידה ליצחק אפשר ללמוד מדברי הגמ'¹⁴:

10. הרב שמעיה אליעזר דיכובסקי זצוק"ל בספרו "בנאות דשא".

11. איוב י"א, יב.

12. איוב ל"ט, ה.

13. על פי "תורה שלמה" לבראשית ט"ז אות מ"ח.

14. הובא גם ברש"י לבראשית כ"ב, א.

"ויהי אחר הדברים האלה - אחר דבריו של ישמעאל שהיה מתפאר על יצחק שמל בן י"ג שנה ולא מיחה, אמר לו יצחק: באבר אחד אתה מייראני? אילו אמר לי הקב"ה זבח עצמך לפני לא הייתי מעכב".

(סנהדרין פט:)

אולם, העיון בפשט הכתובים, תוך השוואה ידועה בין שני פרקים סמוכים בספר בראשית, אשר סמיכותם נשמרה גם בקריאות התורה ביום א' ויום ב' של ראש השנה, יחשוף בפנינו חידוש גדול, והוא: במקביל לעקידת יצחק, יש גם **עקידת ישמעאל!!** יצחק היה אמור למסור נפשו כעולה באש, וישמעאל היה אמור למסור נפשו בצמא במדבר. חידוש כזה זקוק לסעד וסמך, ולכן נצטט את דברי "ליקוטי אנשי שם":

"והנה לגרש את ישמעאל ג"כ היה נסיון לאברהם, שלא רצה לגרשו עד שאמר לו ה': אל ירע בעיניך על הנער וגו'. וכתוב אחריו "וישכם אברהם בבוקר, בזריזות לקיים דבר ה'... ואחר נסיון זה הגדיל לנסות אותו בעקידת יצחק...".

(ליקוטי אנשי שם" חומש רב פנינים תחילת פרק כ"ב)

ואכן מוני הנסיונות של "עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכולם"¹⁵ כגון: הרמב"ם, ר"ע מברטנורא, פרקי דר"א ועוד, מונים את "גירוש ישמעאל" כניסיון.

סמיכות הפרקים, והחשבת "גירוש ישמעאל" ו"עקידת יצחק" כנסיונות לאברהם, מאפשרים לנו להשוות בין שני אירועים אלו. בהשוואה שלפנינו ישנן הקבלות של מילים זהות או תוכן זהה, ישנן הקבלות תואמות וישנן הקבלות ניגודיות. ציינו בטבלה גם פרטים שאין אנו דנים בהם במאמר זה, אך הם ראויים לציון, ותן לחכם ויחכם.

	"עקידת" ישמעאל (בראשית כ"א)	עקידת יצחק (בראשית כ"ב)
1	(י) "גרש האמה הזאת ואת בנה".	(ב) "קח נא את בנך... והעלהו שם לעולה".
2	(יא) "וירע הדבר מאוד בעיני אברהם על אודות בנו".	_____
3	(יד) "וישכם אברהם בבוקר ויקח...".	(ג) "וישכם אברהם בבוקר ויחבוש...".
4	(יד) "ויקח לחם וחמת מים" -	(ו) "ויקח... עצי עולה... את האש

	חומר מחיה.	ואת המאכלת" - חומרים ממיתים.
5	(יד) "ותלך ותתע במדבר באר שבע".	(ט) "ויבואו אל המקום אשר אמר לו הא-לוקים".
6	(טו) "ותשלך את הילד תחת אחד השיחים".	(ט) ויבן שם אברהם את המזבח... ויעקד את יצחק בנו... ממעל לעצים.
7	(טז) "ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת, כי אמרה אל אראה במות הילד".	(י) "וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו".
8	(יז-יח) "ויקרא מלאך א-לוקים אל הגר מן השמים".	(יא) "ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים".
9	(יז) "אל תיראי".	(יב) "כי ירא א-לוקים אתה".
10	(יח) קומי שאי את הנער... כי לגוי גדול אשימנו".	(יז) כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים, וכחול אשר על שפת היס".
11	(יט) "ויפקח א-לוקים את עיניה ותרא באר מים". (נבראה בין השמשות - פרקי דר"א)	(יג) "וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו", (מבין השמשות- פרקי אבות)
12	בגירוש הגר (טז-יג) שם ה': "א-ל ראי".	(יד) "ויקרא אברהם שם המקום ההוא: ה' ירא".
13	-----	(יז) "וירש זרעך את שער אויביו".
14	(כא) "וישב במדבר פארן".	(יט) "וישב אברהם בבאר שבע".
15	(כא) "ותקח לו אמו אשה".	(כג) "ובתואל ילד את רבקה". (רש"י)

חמש-עשרה נקודות ההשוואה הללו, מלמדות אותנו דברים רבים, אולם אנו רוצים להתמקד בשויון שבין עקידת יצחק ל... "עקידת ישמעאל".

מבחינת אברהם הניסיון היה קשה בשניהם. אברהם אחראי לשני בניו אויביו, אף כי "בעקידת ישמעאל" הגר היא העומדת בלב הניסיון. בשתי העקידות הישועה הגיעה משמים, לאחר שהיתה מוכנה להם מששת ימי בראשית, ושני ה"נעקדים" קיבלו ברכה לאחר נסיונם הגדול. שני ה"נעקדים" היו גדולים שיכולים להתנגד לנסיונם. ישמעאל

היה לפחות בן 16 בעת גירושו, משום שיצחק היה בן שלש ביום הגמלו, וישמעאל גדול ממנו ב - 13 שנים¹⁶. יצחק, לדעה הרוֹנְחַת, היה בן 37 בעת עקידתו.

כל זה מצביע על השויון שבין יצחק וישמעאל, והשוואה זו מצטרפת ל"נקודות הזכות" שמנינו לעיל. ואף שהקב"ה כבר הכריע "כי יצחק יקרא לך זרע"¹⁷ - ביצחק ולא בישמעאל, מכל מקום אין כאן פגם או פסול בישמעאל, כי גם יהודה נבחר וראובן נדחה, ואין זה הופך את ראובן לשלילי, וכן באפרים ומנשה, וכך בכל משפחה, ישנו ממשיד לאביו והשאר נידונים לפי מעשיהם.

לסיכום

ישמעאל הוא צדיק בן צדיק וצדיקה, שהמעשים הרעים שיעשה - יעשה בשליחות ה', והוא בן אהוב ורצוי לאברהם, המתברך מהקב"ה בברכות נכבדות, עוסק במסחר ועושה תשובה, מעמיד 12 נשיאים ונפטר לבית עולמו בשם טוב.

לאור סיכום זה, צריכים אנו לברר מה קרה לישמעאל במהלך ההיסטוריה שהוא כל-כך מציק לבני ישראל, ולהיכן נעלמו כל אותן נקודות זכות שרשמנו עבורו? ננסה לענות על שאלה זו בשני אופנים:

הסבר א': הטעות ההיסטורית של ישמעאל

תפקידו של ישמעאל

ישמעאל באמת נוצר כשווה ערך ליצחק, אלא שיצחק נבחר להיות ממשיכו של אברהם, וישמעאל נועד לסייע ליצחק. יצחק וזרעו נועדו להיות עם הסגולה, וישמעאל נועד לתפקיד "ועמדו זרים ורעו את צאנכם"¹⁸. אין כאן זלזול ויחסי עריץ ונתיניו, אלא כולם עושים באימה רצון קונם, וכמו שבעם ישראל, הלוי משרת את הכהן, כך במשפחת העמים, ישמעאל משרת את ישראל. ולכן הקב"ה מבטיח לישמעאל ברכות נשגבות כל-כך, ולכן הוא נקרא צדיק, ולכן אברהם מבקש: "לו ישמעאל יחיה לפניך"¹⁹ וכו' וכו' ככל דברי הסגוריה האמורים לעיל.

16. בפרקי דרבי אליעזר ל', כותב ישמעאל היה בן 24 ויש גורסים בן 27.

17. בראשית כ"א, יב.

18. ישעיהו ס"א, ה.

19. בראשית י"ז, יח.

"הברית עם השטן"

אלא שבמהלך הזמן נטש ישמעאל את התפקיד החיובי בהיסטוריית עמי העולם, והסכים "לכרות ברית עם השטן", "הוא שטן, הוא יצר הרע, הוא מלאך המוות"²⁰ - הוא הנחש הקדמוני הוא עשו הרשע²¹, כפי שנאמר: "וילך עשו אל ישמעאל, ויקח את מחלת בת ישמעאל"²². הזיווג בין כוחו של עשו לכוחו של ישמעאל יצר מוטציה רוחנית שלילית, והעצים את הרוע שבישמעאל. לו היה זרעו של ישמעאל נדבק בזרעו של ישראל, הרי שהטוב אשר בישראל היה מפרה ומעצים את הטוב אשר בישמעאל, אך ישמעאל בחר לדבוק בעשו, ועיי כד המיט חורבן על יעודו ההיסטורי. חז"ל מיקדו את אור הזרקורים לנישואין אלו והם מתארים פעולה זו במילים: "לא לחינם הלך זרזיר אצל עורב, אלא מפני שהוא מינו"²³. מדוע בחרו חז"ל לדמות את עשו וישמעאל דוקא לשני עופות אלו מתוך שלל העופות הטמאים? כנראה שהרמז הוא בדמיון השמות, הזרזיר הוא חזרזיר, ובמדרש השוו חז"ל את עשו אבי אדם לחזיר²⁴, ועורב מרמז לעקב. וחז"ל התמקדו בזיווג זה, משום שהיו לו השפעות מרחיקות לכת על עם ישראל.

כוונתו של עשו היתה עמוקה, שהרי עשו למד תורה יחד עם יעקב, מפי יצחק, עד גיל 13, וידע עשו את שאנו יודעים: אברהם מידתו חסד, ויצאה ממנו פסולת בצורת ישמעאל, וזהו חסד דטומאה, ויצחק מידתו גבורה, ויצאה ממנו פסולת בצורת עשו, וזהו גבורה דטומאה, ואילו יעקב נטל את שתי המידות חסד וגבורה ומיזג אותן למידות האמת - התפארת, ובזכות זה לא תצא פסולת מזרעו של יעקב. וזהו סוד כוחו של יעקב הגובר על אויביו, כי אמת קאי, לאמת יש נצחיות²⁵. אולם - כל מהותו של עשו היא התנגדות ליעקב, לכן ניסה עשו להשתוות ליעקב, כדי שיוכל להכריעו. עשו הוא גבורה דטומאה ואינו יכול לנצח את יעקב כי הוא צירוף של גבורה וחסד. וסבר עשו שאם הוא יתחבר עם ישמעאל שהוא ממידת החסד, אזי יש סיכוי שהחסד והגבורה של עשו יתגברו על החסד והגבורה של יעקב, ומתוך מחשבה זו הלך עשו להתחתן עם בת ישמעאל למרות שכבר היו לו נשים. ואכן, הצליח עשו לגרום לשויון כוחות, אמנם יעקב מצד הקדושה, ועשו וישמעאל מצד הטומאה, אך כעת הם עומדים על פלטפורמה אחת, ויש כאן מלחמה שקולה, שעד ימינו לא הוכרעה סופית. לא לחינם הלך זרזיר אצל עורב, אלא משום שלאחר יצירת הזיווג ביניהם נוצר מינו של יעקב אבינו, וכעת הכוחות שקולים.

וכעת נבין מה קרה לישמעאל. ישמעאל היה עתיד לתרום תרומה חיובית לאנושות, אולם התחברותו עם עשו הפכה אותו לעם שפל, ומכאן ירש ישמעאל את כח החרב,

20. בבא בתרא טז.

21. כמבואר בספרי חסידות, ואכמ"ל.

22. בראשית כ"ח, ט.

23. בבא קמא צב: .

24. ויקרא רבה י"ג, ה.

25. ראה בהרחבה ב"מכתב מאליהו" חלק ב' עמ' 165-160.

שהרי מעיקרו, כוחו של ישמעאל בגניבה, אך מרגע התחברותו עם עשו קבל את כח עשו
”על חרבך תחיה”, ועד היום חרב זו חותכת בבשרנו.

במסכת סוכה (נב:) למדנו שארבעה מתחרט עליהם הקב”ה שבראם, אחד מהם הוא
ישמעאל. על-פי דברינו יובן הענין, שהקב”ה ברא את ישמעאל בצורה חיובית כנ”ל, אך
ישמעאל בחר ברע והתחבר עם עשו, ולכן הקב”ה מתחרט.

ראיה לרעיון

הראיה הגדולה לכך, שלישמעאל נועד עתיד טוב, היא מהעובדה שישמעאל לא מוזכר
בין ארבע המלכויות. ארבע המלכויות הן: בבל, מדי, יוון ואדום, ומלכויות אלו
מסמלות כפירה במלכות שמים. מראשית הבריאה קיבלו מלכויות אלו את תפקידן
ומהותן, כידוע ממדרש חז”ל הרומז על ארבע מלכויות אלו בפסוק השני בתורה²⁶.
ישמעאל לא כלול בארבע מלכויות משום שישמעאל אמור היה להיות מלכות המסייעת
לעם סגולה ולא מלכות המשעבדת את עם הסגולה²⁷. ארבע המלכויות הן מלכויות רשע
המורדות במלכות שמים, אך ישמעאל וצאצאיו, מאמינים בא-ל אחד. ארבע המלכויות
יאבדו מן העולם, אך ישמעאל - ”יחיה לפניך”.

רעיון זה יש ללמוד מדברי המהר”ל:

”ויש בני”א שואלים: והיכן רמז מלכות ישמעאל שהיא מלכות רבתא ותקיפא?
ותשובת שאלה זו... לא יחשוב הכתוב רק המלכות שקבלו מלכות קדישין
עליונים, שירשו מלכות ישראל וכוחם... אבל מלכות ישמעאל לא ירש כוחו מן
מלכות ישראל, כי כוחו ותוקפו נתן לו השם יתברך בפני עצמו, בשביל שהיה
מזרע אברהם, והשם יתברך אמר: ולישמעאל שמעתידך”.

(”נר מצוה” עמ’ יח²⁸)

כך היה התכנון לגבי ישמעאל מתחילת ברייתו של עולם, אולם כאמור לעיל, הלך
הזרזיר אצל העורב, וקלקלו דרכיהם ונוצר יצור כלאיים מר ואכזר, זו הסיבה שבמדרש
תהילים ו’ אנו מוצאים את ישמעאל כלול בין המלכויות, שכן נאמר בפסוק: ”למנצח על
השמינית”, ומופיעות שם שמונה מלכויות, והן: בבל וכשדים, מדי ופרס, יוון ומקדון,
ישמעאל ואדום. נשים לב, יש כאן את אותן ארבע המלכויות, אלא שלכל אחת הצמידו
זוג, ולאדום (=עשו הוא אבי אדום) הצמידו את ישמעאל, והסברא נותנת שזה נובע

26. בראשית רבה ב, ד.

27. לפי זה יש לשאול, מדוע מצרים לא נכללת במלכויות אלו? תירץ החיד”א שמצרים היתה גלות
הכוללת את כל הגלויות. ”ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה”, באי”ס - ר”ת: בבל, אדום,
יוון, מדי, וכל אלו כלולים במצרים, סה”כ: ה’ גלויות!

28. וכן עוד ב”נצח ישראל” פרק כ”א.

מדברינו הנ"ל: "וילך עשו אל ישמעאל". וסמך למדרש זה, מצאנו בתהילים (פ"ג, ז), וזהו סמך גם לעצם דברינו: "אהלי אדום וישמעאלים", אויב אחד, המורכב משני גורמים, אוהל מאוחד משני עמים.

ראיה נוספת מוצאים אנו ב"אגרת תימן" לרמב"ם, שמפרש את הפסוק בישעיה²⁹: "וראה רכב צמד פרשים רכב חמור רכב גמלי", וזה לשונו:

"ומה שאמר צמד פרשים, כלומר: הזדווג שתי אומות שהם אדום וישמעאל".

ועוד מצאנו בישעיה³⁰: "ביום ההוא יפקוד ה' בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויטן נחש בריח, ועל לויטן נחש עקלתון". וביאר בעל ה"מצודת דוד": "נחש בריח - הוא משל על ישמעאל שהוא מבריא ברוב הישוב מהקצה אל הקצה", "ועל לויטן נחש עקלתון - הוא משל על אדום שהוא מעוקל במעשיו"³¹.

נמצאנו מחוזקים בדברינו שיש לנו אומה חדשה, תרכובת השלילי שבעשו והשלילי שבישמעאל, ומכאן מקור צרותינו. דוק ותשכח! בישמעאלים של תקופתנו יש גם מוסלמים וגם נוצרים, גם שורש ישמעאל וגם שורש עשו³², לא פלא איפה שהמופתי המוסלמי שיתף פעולה עם היטלר ימ"ש האשמדאי העמלקי, וכעת מובן מדוע נתונה הסימפטיה הטבעית של עמי אירופה לערבים, למחותניהם.

בסליחות האשכנזים בפזמון ליום שלישי נאמר:

"כלה שעיר וחותרנו ויעלו לציון מושיעים".

למה לא נכתב שעיר וישמעאל? אלא שכל הנקודה היא החתנות ביניהם, עשו לבדו וישמעאל לבדו אינם יכולים לעכב אותנו, רק החיבור ביניהם הוא הבעייתי והמעכב את הגאולה.

ועתה נבין מה שכתוב בספרים הקדושים שבעתיד תהיה מלחמה בין אדום וישמעאל לפני בוא המשיח (למשל בפסיקתא רבתי ל"ז, ב'). כי הפירוד בין המחותרנים השלילים הללו, יטול את העוקץ מהרוע המוחלט הזה, וישמעאל יחזור לתפקידו הייעודי ואז תיפול גבורת עשו לפני אמת יעקב, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד.

29. כ"א, ז.

30. כ"ז, א.

31. וע"ע בבראשית כ"ז, מ בהערת ר' אשר וייזר לאבן עזרא (מס' 69 בסופה): "לומר על מלכות ישמעאל, שהיא כלולה עמה" (עם אדום).

32. אכמ"ל בהוכחת הקשר שבין עשו לנוצרים, נסתפק בציון רש"י בסוף פרשת "וישלח" ומקורו בפרקי דר"א ל"ח: "מגדיאל - היא רומי".

ביאור מדרש תמוה

נקודת הנפילה הזו של חיבור ישמעאל ועשו, תפתור לנו מדרש נוסף. המדרש מתקשה בסתירה בין שני פסוקים, מצד אחד: "על פני כל אחיו ישכון"³³, ומנגד כתוב: "על פני כל אחיו נפל"³⁴, ומסביר המדרש:

"עד שלא פשט ידו בבית המקדש - ישכון, כיוון שפשט ידו בבית המקדש-נפלי".

(בראשית רבה מ"ה, ט)

ותירוץ זה תמוה, היכן מצאנו שפשט ישמעאל ידו בבית המקדש? אלא, התחברותו של ישמעאל לעשו, מחילה עליו את שם המסואב, ופשיטת יד הרומאים נחשבת כפשיטת יד ישמעאל, "כי לא לחינם הלך זרזיר אצל עורב", וממילא, מתבארים דברינו, ישמעאל נולד ישר ונועד לטוב, ועל כך נאמר בראשיתו: "ישכון", אך בעת זיווגו עם עשו, השתעבד ישמעאל לכוחות הרע, ולכן "נפלי".

הסבר ב': ישמעאל הוא ריקן

באופן שטחי וחיצוני, נראה שישמעאל הוא באמת דמות חיובית, וככל דברי הסנגוריה שהצענו לעיל. אולם "האדם יראה לעיניים", ואין בסנגוריה זו אלא אחיזת עיניים, "וה' יראה ללבב", ואין פיו וליבו של ישמעאל שווים, ובעצם כל מעשיו הטובים אינם אלא מסכת של ריקנות. רבותינו המפרשים חשפו בפנינו את האמת באופיו של ישמעאל, והטפח שחשפו לפני מאות ואלפי שנים, מתגלה בכפליים לאורך ההיסטוריה, ובעיקר בימינו.

ומנין שישמעאל הוא קליפה שבתוכה אין אלא ריקנות?

1. ברית המילה

בראשונה יוצא דבר זה מדברי הזוהר הקדוש:

"וזמינין בני ישמעאל, למשלט בארעא קדישא, כד איהי ריקניא מכלא, זמנא סגי, כמה דגזירו דלהון בריקניא בלא שלימו". ובתרגום הסולם: "ועתידים בני ישמעאל לשלוט על ארץ הקדושה זמן הרבה, בשעה שהיא ריקה מכל, כמו שהמילה שלהם היא ריקה בלי שלימות".

(סוף פרשת "וארא" עמ' לב)

33. בראשית ט"ז, יב.

34. בראשית כ"ה, יח.

הסיבה שמילת ישמעאל היא ריקנית משום שאינם פורעים, כנאמר בפירוש "זיו הזוהר":

יצחק נימול במילה ופריעה, וישמעאל נימול, ואחר חיתוך הערלה קפץ ממקומו ולא הניח לעשות בו פריעה".

הקפיצה והסירוב לפריעה, מוכיחים שלכל המילה עצמה אין ערך של עבדות והתבטלות כלפי הקב"ה, ודברי ההתפארות של ישמעאל על יצחק, הם ריקים מתוכן.

2. אימו

לאחר הגדרת ה"הזוהר" את מילת ישמעאל כריקנית, נתבונן אנו שהריקנות טמונה בשורשים. בהשוואה בין שרה להגר, נראה תוכן מול ריקנות. כידוע, אותיות שמו של אדם הם מקור חיותו, והנה, לשרה ולהגר שתי אותיות זהות (מתוך 3 אותיות), ה' ו-ר', אלא שלשרה יש תוספת שי' (=300) ולהגר תוספת גי' (=3), בגימטריא הקטנה הן שוות (=10), ברובד הקטן, הנמוך הן שוות, ככל בני האדם. ויתירה שרה על הגר, שיש לה מימד של גדלות, הגר נטלה את ה-3 הקטן=גי', ושרה נטלה את ה-3 הגדול=שי'. שרה היא גדולה בדעתה, וכל מעשיה לשם שמים, ולכן נשתנה שמה משרי לשרה, ואילו הגר דעתה נתונה לה ולבנה, ללא גדלות נפש, ולכן בשעת צרה היא פונה ל"פולחנא נוכראה", לעבודה זרה שהכירה מבית אביה³⁵. במדרש נתפרש שמה: "הא אגר"=הרי שכר, כי כל מעייניה היו נתונים בשכר, ברוח³⁶, אך שרה עבדה את הקב"ה על אף סבלה כעקרה.

נקודת הריקנות מתגלה בפן נוסף שהמדרש חושף לפנינו:

"היו מטרוניות באות לשאול בשלומה (של שרה), והיתה שרה אומרת להם: צאו ושאלו בשלומה של עלובה".

(בראשית רבה מ"ה, ה)

רואים כאן את גבורתה של הגבירה, שרואה את הצד האנושי בשפחתה, וממשיך המדרש:

"והיתה הגר אומרת להם: שרי גבירתי אין סתרה כגילויה, נראית צדקת ואינה צדקת, אילו היתה צדקת ראו כמה שנים שלא נתעברה, ואני בלילה אחד נתעברתי".

רואים כאן את שפלותה של השפחה, שבוגדת במיטיבתה.

זה שהגר דיברה שפת שקר ולשון רמיה³⁷ - זה ברור, כי חז"ל גילו את הסיבה האמיתית לעקרותה של שרה ושאר האמהות, שהקב"ה התאוה לתפילתן. אך לענייננו אנו,

35. תרגום יונתן לבראשית כ"א, טז.

36. אמנם בתורה שלמה (בראשית ט"ז, ב, אות ו') נדרש "הא אגר" בלשון חיובית, שקיבלה שכר על צניעותה, אך דרשה יכולה להידרש. וראה עוד להלן.

37. ראה תהילים ק"כ.

רואים שנתקיים בהגר: כל הפוסל במומו פוסל, שהרי היא מאשימה את שרה שאין סתרה כגילויה, ובעצם - היא זו הצבועה, שנראית צדקת ואינה צדקת, כי מעשיה היו נאים כבית אביה, אך בבית אברהם התנהגה בצורה שפלה.

3. עקידה

לעניין ההשוואה בין "עקידת ישמעאל" לעקידת יצחק, השוואה זו נכונה ברובד הפרטים החיצוניים, אך בלז הניסיון, בנקודה הפנימית, יש פער עצום. למדנו במדרש, שגם להגר וגם לאברהם היו קושיות מוצדקות ודומות, להגר נאמר: "הרבה ארבה את זרעך"³⁸, והנה כעת מת זרעה בצמא?³⁹ כיו"ב נאמר לאברהם: "כי ביצחק יקרא לך זרע", וחזר הקב"ה ואמר לו: "קח נא את בנדך", ובשלישית נאמר לו: "אל תשלח ידך אל הנער"⁴⁰. לאיזה ציווי צריך אברהם לציית?

כאן נמצאת נקודת ההבדל. הגר השתמשה בקושיא אמיתית זו, כדי להטיח דברים כלפי מעלה, שכך נדרשה המלה: "ותלך ותשב לה מנגד, הרחק כמטחווי קשת" - לשון הטחה. הגר הטיחה דברים כלפי מעלה כדי להרויח בן (כנ"ל "הא אגר"), אך לאברהם לא הפריעה קושיא זו, והוא חפץ לשחוט את הבן ולקיים את ציווי בוראו, ללא שום נגיעה אישית, ולא נחה דעתו, עד שאמר לו הקב"ה: "לא אמרתי שחטהו אלא העלהו". משמעות הדברים היא שאברהם עמד בניסיון עקידת יצחק, אך הגר נכשלה בניסיון "עקידת ישמעאל".

אברהם מתחנן להוציא לפועל את מחשבת העקידה: ולפחות אעשה בו חבלה, ואוציא ממנו מעט דם, אך הגר אומרת: "אל אראה במות הילד". אצל יצחק יש עקידה מלאת תוכן של אהבת ה', אך עקידת ישמעאל היא עקרה וריקנית. אמור מעתה הדימיון בסגנון בשתי פרשיות אלו, וסמיכות שתי הפרשיות בשני ימי ראש השנה, נועדו להבדיל בין קודש לחול, בין ישראל לעמים, בין תוכן לריק.

4. אישיות

על הפסוק: "ותרא שרה את בן הגר המצרית... מצחק"⁴¹, פירשו חז"ל מלשון עבודה זרה, גילוי עריות או שפיכות דמים⁴². שמעתי פירוש חדש ונאה למילה "מצחק" והוא: עושה עצמו יצחק. כי בעצם ישמעאל היה אדם גשמי, ואף אם נפרש "פרא אדם" מלשון

38. בראשית ט"ז, י.

39. בראשית רבה נ"ג, י.

40. בראשית רבה נ"ו, יב. מובא ברש"י לבראשית כ"ב, יב.

41. בראשית כ"א, י.

42. הובא שם ברש"י, מהמדרש.

סוחר כנ"ל, מכל מקום אין כאן שאיפה לרוחניות, ואין מסחרו של ישמעאל כמסחרו של זבולון, שתכליתו לשם קיום התורה. ואין נאה לבן אברהם להיות בעל נטיה גשמית, לכן עשה עצמו ישמעאל כיצחק, בצביעות, באחיזת עיניים, בכיסוי על הריקנות. והרי אדם שנאלץ "לעשות את עצמו" מעיד שאין לו תוכן פנימי, ולכן רצתה שרה להוציאו מבית אברהם.

יתכן שיש סמך לפירוש זה במדרש:

"אמר לו ישמעאל ליצחק: נלך ונראה חלקנו בשדה, והיה ישמעאל נוטל קשת וחצים, ומורה כלפי יצחק, ועושה עצמו כאילו מצחק, הה"ד כמתלהלה הורה זיקים חצים ומות כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני"⁴³.

(בראשית רבה נ"ג, טו)

תמונה זו המצוירת במדרש, היא תמונה נצחית, שהרי זה בדיוק מה שקורה היום: אברהם אבינו השאיר ירושה, השייכת בבירור לבן הגבירה - ליצחק. וישמעאל נוהג מנהג בעלות, ומרגיש שותף: "נראה חלקנו בשדה", ותוך כדי השוות המשותפת בשדה, שגם היא חסד עבדו, הוא רוצה להרוג את השותף, ויורה בו חיצונית, תוך אחיזת עיניים שהוא כביכול מצחק, ופניו לשלום.

לסיכום, כך אימו, וכך הוא, וכך זרעו: ריקניים המכסים על ריקנותם במעשים טובים.

5. זרע

גם שנים-עשר הנשיאים שהעמיד ישמעאל, נראים שווי ערך ל-12 שבטי ישראל רק מבחינה חיצונית, אך כדאי לשים לב שהם מכונים "נשיאים" ולא שבטים. שבת הוא עץ חזק, בעל יציבות ועמידות, "שבטך ומשענתך המה ינחמוני"⁴⁴, אך "נשיא" הוא ענף, "נשיאים רוח וגשם אין"⁴⁵ וכותב רבנו בחיי:

"ובאר לרמוז שהם כלים ואובדים מן העולם... ולימדך הכתוב על מלכות ישמעאל שתחילתו חזק וסופו תשש. וכך אמר המלאך להגר: והוא יהיה פרא אדם, כלומר שיהיה בין בני אדם, כפרא שינצח הכל, ואחר כך: ויד כל בו".

(בראשית י"ז, כ, וראה שם גם ברש"י)

הרי שגם שנים-עשר הנשיאים של ישמעאל הם ריקים בלי תוכן, "כצל עובר וכענן כלה וכרוח נושבת".

43. משלי כ"ו, יח-יט.

44. תהילים כ"ג, ד.

45. משלי כ"ה, יד.

6. שם

גם השם ישמעאל, שנראה שם חיובי שטבוע בו שם ה', נדרש בפרקי דרבי אליעזר בצורה שמרוקנת את ישמעאל ממעלת שם זה. בד"כ השם מעיד על התוכן הפנימי של נושא השם, אברהם הוא בעצמו אב המון גויים, ישראל - הוא בעצמו שרה עם המלאך ויוכל לו, וכן בשאר השמות, אבל השם ישמעאל נדרש כך:

"ולמה נקרא שמו ישמעאל? שעתיד הקב"ה לשמוע בקול נאקת העם, ממה שעתידין בני ישמעאל, לעשות בארץ באחרית הימים, לפיכך נקרא שמו ישמעאל, שנאמר: "ישמע אל ויענם"⁴⁶.

(פרקי דר"א ל"ב)

מפורש לפנינו שישמעאל הוא האכזר והמענה, ומי שהאל ישמע אותם הם המעונים, בני ישראל. ויתכן שעל פי רעיון זה, "גוייר" השם ישמעאל, ועבר לשמש כשם יהודי, שם לאלו שאכן ישמעם האל, ויענם.

ובזה הבנו את הסיפא של כותרת מאמרנו: כל עינויו של ישמעאל לא בא אלא כדי שישמע האל את קול בניו האהובים שהתרחקו, ואז יענם מלשון עניה וריצוי.

ובענין שם "א-ל" הטבוע בשם ישמעאל, יש כאן דוגמא בולטת לריקון שם מתוכנו, שהרי השם "א-ל" מורה על חסד ורחמים - ישראל הוא ר"ת "א-ל שדי יתן לכם רחמים". אך ישמעאל נוטל את השם הזה ושופך עמו דמים. שכך מנהגם של פראי האדם, לפני שפרכת הדמים הם מכריזים: "אללה הא אכבר", וזהו ה"חסד דטומאה" בהתגלמותו.

7. מעמד

הזכרנו לעיל שישמעאל, ממש כמו יצחק, הוא בן יחיד ואהוב לאביו ולכאורה דבר זה מורה על שוויון, אולם גם זה הבל וריק כמו מילת ישמעאל הריקנית.

בבראשית כ"ה, ו: "ולבני הפילגשים אשר לאברהם, נתן אברהם מתנות, וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי...". מדוע לא שילח אברהם גם את ישמעאל, ואז יצחק היה נשאר יורש יחידי, והיו נמנעים סכסוכים גדולים? מתרץ "אור החיים" הקדוש: "כי ישמעאל משפט קניה יש בו ליצחק, משולח ועומד הוא", פירוש: ישמעאל הוא בן שפחה, והוא משועבד ליצחק, וממילא הוא משולח ומסולק מן הירושה, ואף שהיום המצב לא נראה כך, מוסיף וכותב "אור החיים":

"ויש יום, לאל איום, משפט יעשה, ויכיר נקנה לקונניו".

יצחק וישמעאל הם אכן בנים יחידים ואהובים, אבל לא שווים, כי יצחק הוא היורש, וישמעאל הוא בן השפחה המשועבד ליצחק.

46. תהילים נ"ה, כ.

8. חזרה בתשובה

החזרה בתשובה של ישמעאל צריכה בדיקה. ה"כלי יקר"⁴⁷ כותב בלשון מסוייגת: "ואם נקבל שישמעאל עשה תשובה אחרי מות אברהם, שהרי לא מצינו שעשה תשובה כי אם בזה שהוליד את יצחק לפניו". יתכן שיש רמז לזה בחז"ל במסכת בבא בתרא (טז:): שכתבו לשון - "עשה תשובה" ולא חזר בתשובה, כי באמת ישמעאל עשה רק מעשה אחד, אך לא השתנה מכאן ואילך⁴⁸. ה"כלי יקר" מציע לפרש את הפסוק "ויקברו אותו יצחק וישמעאל":

"לאידך גיסא - שהיה כל כך רשע עד שלא היה חס על כבוד אביו ולא נתעסק בקבורתו, עד שהתחיל יצחק תחילה להתעסק בקבורה תחילה, על-כן מחמת הבושה נתעסק גם הוא קבורה".

(בראשית כ"ה, ח)

אמנם ה"כלי יקר" מבטל דעתו מפני קבלת חז"ל, אך לעניינו, בודאי שאין כאן חזרה בתשובה כמו של ראובן יהודה או דוד, והרי תשובה זו מצטרפת לשורת המעשים הריקניים המיוחסת לישמעאל.

סיכום

למרות דברי הסנגוריה שכתבנו על ישמעאל, ולמרות נקודות השויון שלו עם יצחק, מתברר במבט חודר שישמעאל הוא ריקן וחסר תוכן, ואין לנו להתפלא על-כך שהוא מתגלה היום כשפל באומות.

נראה את סיכום דברינו בטבלה הבאה, ונוסיף מספר הערות.

הערות לישמעאל	נקודות שויון		
	ישמעאל	ישראל	
מילה ריקנית ע"פ הזוה"ק	ברית מילה	ברית מילה	1
צדיקה קטנה ואנוכית שחוזרת לגילולי בית אביה	לישמעאל אמא צדיקה	ליצחק אמא צדיקה	2

47. בראשית כ"ה, יא.

48. יש להקדיש עיון נפרד אימתי נוקט הש"ס לשון "חזר בתשובה" ואימתי לשון "עשה תשובה".

3	עקידת יצחק	"עקידת ישמעאל"	עקידה ריקנית: "אל אראה במות הילד".
4	האבות סללו דרכים ייחודיות בעבודת ה'	"מצחק" = מחקה את יצחק	חקיין הוא ריקן
5	12 שבטים	12 נשיאים	ריקנים כענן ע"פ רבינו בחיי
6	שם עם שם ה'	שם עם שם ה'	שמו מרמז לישראל ולא לעצמו
7	יצחק בן אהוב ויחיד לאברהם	ישמעאל בן יחיד ואהוב לאברהם	בן יחיד ואהוב, אך משועבד ליצחק.
8	האבות צדיקים	ישמעאל עשה תשובה	תשובה מקומית ומוגבלת ע"פ ה"כלי-יקר".

הסבר ג':

הצענו שתי דרכים להסביר מה קרה לישמעאל אשר בתורה מתואר כחיובי אהוד ואוחד, ואילו בדורות האחרונים הפך למציק ואכזר, המכה אם על בניו. הוצע בפנינו הסבר שלישי לשאלה זו, האומר שהערבים של תקופתנו אינם בני ישמעאל בן אברהם, אלא אומה אחרת, וממילא סרה הקושיא מעיקרה.

לתשובה זו יש להתנגד מ-3 סיבות:

א. המצאה מחודשת זו שהערבים אינם בני ישמעאל, היא אינטרס ערבי. ההיסטוריונים החדשים שלהם טוענים לאחרונה שהערבים הם העם הכנעני. טענה זו נועדה להיות מושמעת באוזני יושבי תבל המאמינים בתנ"ך, ולשכנעם שהיהודים נטלו את ארץ ישראל מידי הכנענים בכוח הזרוע, כמפורש בתנ"ך, ולכן איי שייכת בעצם לערבים, ולהם משפט הבכורה. נמצא, שהטוען שהערבים אינם בני ישמעאל "משחק לדיהם" של הערבים, ומחזק את טענתם הני"ל, בעוד שאנו יודעים ובטוחים שהערבים הם בני ישמעאל, והקב"ה הכריע "ביצחק יקרא לך זרע", ואברהם שלח את ישמעאל למדבריות שסביב איי.

ב. העיון בתנ"ך ובמפרשיו במקורות תנאיים ובדברי ראשונים ואחרונים, מעלה שהערבים הם בני ישמעאל.

ג. המחקר המדעי מאשש את הידוע והמקובל, שהערבים בני דורנו, הם בני ישמעאל.

נפרט מעט מן הדברים :

- א. בבראשית כ"ה, יג: "ואלה שמות בני ישמעאל בשמותם לתולדותם, בכור ישמעאל נביות וקדר ואדבאל ומבשם". "וקדר" תרגם יונתן: "נערב". מאז ומעולם נקראו שוכני המדבריות הסמוכים לארץ ישראל בשם ערב, ועד היום הם הערבים בשפתנו ובשפתם, באנגלית ובשאר השפות. המדבר נקרא מדבר ערב, וחצי האי נקרא ערב, ויש מדינה ערבית ושמה ערב הסעודית, וכל זה יוצא מקדר = ערב בן ישמעאל.
- ב. האפיונים הלאומיים של ישמעאל שרדו עד דורנו, למשל על הפסוק: "על פני כל אחיו נפל"⁴⁹ מפרש ה"אבן עזרא": "שרוב בני ישמעאל נוסעים ממקום אל מקום", וזו תכונה ייחודית לשבטי הערבים (הבדואים), שאפינה אותם ממש עד דורנו.
- ג. דוד המלך מזכיר בתהילים ק"כ: "שכנתי עם אהלי קדר", ובפרק זה דיבר דוד על "שפת שקר ולשון רמיה", "ועל חיצו גיבור שנונים", וזה מתאים לישמעאל שהיה רמאי⁵⁰, והיה "רובה קשת"⁵¹, ועד היום אלו תכונות המאפיינות אומה זו. ועוד הוסיף שם דוד: "אני שלום וכי אדבר, המה למלחמה", ואין משפט ממצה ומאפיין יותר את הערבים בני דורנו כמו הפסוק הזה.
- ד. אין אנו מסתמכים על עניין מקומי שאירע בדורנו, שאנו מדברים שלום והמה למלחמה, אלא כבר לפני 800 שנה אפיין הרמב"ם את הישמעאלים בצורה כזו, וכך כתב באגרת תימן ביחס לפסי הנ"ל: "וראו איך זכר קדר משאר בני ישמעאל - לפי שהמשוגע הוא מבני קדר, כמו שהוא מפורסם מ"יחוסו".
- ובהערות⁵² שם כתב: "קדר - מפרש רבינו, כנראה קורייש. הוא שבט מוצאו של נביאם מוחמד". ואנו הרי יודעים "שחתן פרס נובל לשלום" נסמך על הסכם "קורייש" בעניין כיבוד הסכמים. והוסיף הרמב"ם וכתב: "וכל זמן שאנו רודפים שלומם, הם רודפים אחרינו בחירום ובמלחמה, כמו שאמר דוד המלך עליו השלום: "אני שלום וכי אדבר, המה למלחמה".
- הרמב"ם חי במרוקו ובמצרים, והוא מדבר על בני ארצות אלו כבני ישמעאל, והרמב"ם מאפיין אותם באפיון שעד היום לא פג כוחו, כך היה בימי דוד, וכך הם קרויים היום.
- ה. לא זו בלבד, אלא בתקופה מאוחרת יותר כותב "אור-החיים" הקדוש⁵³: "והן גלות ישמעאלים, אשר מי שלא ראם משעבדים וממררים חיי ישראל", עיין שם

49. בראשית כ"ה, יח.

50. וראה בבראשית רבה נ"ג, טו, והביאו רש"י בפרושו לבראשית כ"א, ט.

51. בראשית כ"א, כ.

52. הרב מרדכי דב רבינוביץ ברמב"ם לעם בהוצאת מוסד הרב קוק.

53. בתחילת פרשת "צו" בד"ה: "ובדרך רמז".

לפני משפט זה ולאחריו. והרי רבי חיים בן עטר חי במרוקו, והוא מתלונן על הערבים המוסלמים שהם בני ישמעאל.

ו. בירמיה (מ"ט, כח), מתואר נבוכדנאצר אשר הכה את קדר, ובד"מ שם כותב: ואולי הכתוב מתכוין למסע נבוכדנאצר נגד הערבים כ- 12 שנה לפני חורבן בית ראשון.

ז. ביחזקאל (כ"ז, כא), ערב וקדר מוזכרים ביחד: "ערב וכל נשיאי קדר", ופירש ב"דעת מקרא": "נשיאי השבטים הערבים הנוודים". וראה עוד בשיר השירים א, ו-ה "כאהלי קדר".

ח. בממצאים ארכיאולוגיים בחצי האי ערב, נמצאו שמות זהים לשמות בני ישמעאל, למשל אדבאל, נביות, קדר, תימא, משא. וראה עוד באטלס "דעת מקרא" עמ' 78-80.

ט. לאחר כתבי כל זאת, שוחחתי עם חוקר תולדות הערבים באוניברסיטת "בר-אילן", המזרחן ד"ר מרדכי קדר, ומתברר שהטענה שהערבים דהיום אינם בני ישמעאל, אין לה על מה שתישען, והערבים עצמם מייחסים את מוצאם לישמעאל בן אברהם, ובשלב מאוחר יותר - לפני 1300 שנה, הם קיבלו את נביאם מוחמד ואת דת האסלאם⁵⁴.

י. בפרקי דרבי אליעזר ל' ובתרגום יונתן לבראשית (כ"א, כא), מוזכרים שמות נשותיו של ישמעאל, ואלו הם שמות ערביים קלאסיים עדישא ופטימא, והן גם שמות בני משפחתו של מוחמד.

על הפס': "וישכנו מחוילה עד שור"⁵⁵ תרגמו הירושלמי ויונתן: "מן הנדיקיא (=הודו) עד חלוצה", וכמה תואמים הדברים לתקופתנו שהתורה אמרה שמקום מושבם הוא "עד חלוצה", ובאו מתחכמים ורוצים למסור להם גם את חלוצה.

מכל הנ"ל, עולה בבירור שהערבים הם בני ישמעאל, והרוצה לשנות - ידו על התחתונה, והרוצה להוציא דברים מפשטותם - עליו הראיה, ונשארנו עם שני ההסברים דלעיל השופכים מעט אור על תקופתנו.

והקב"ה יזכנו להבין ולהשכיל, שנתאוה הקב"ה לתפילותיהם של ישראל, לפיכך מצליח ישמעאל לענותנו בצרות איומות, וככל שנשכיל לצעוק ולזעוק, וישמע אל נאקותינו, אזי יתקיים בנו: "וישמע א-לקים את נאקתם, ויזכור א-לקים את בריתו, את אברהם את יצחק ואת יעקב"⁵⁶.

54. השווה עם רבינו בחיי לבראשית י"ז, כ, והערת הרב שעוואל שם.

55. בראשית כ"ה, יח.

56. שמות ב, כד.